

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

ФАРҒОНА ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR-**

1995 йилдан нашр этилади
Йилда 6 марта чиқади

6-2018
Декабрь

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

А.АКБАРОВ	
Ҳайнрих Ҳайненинг “Қарағай” шеъри ва унинг таржималари ҳақида	83
ТИЛШУНОСЛИК	
А.МАМАЖОНОВ, А.САМИНОВ	
Оксюморон – нутқда ғайриодатий бирикмалар ҳосил қилиш усулларида бири	88
М.РАСУЛОВА, И.ҚУЧҚАРОВ	
Инглиз ва ўзбек тиллари паремия ва фразеологик бирликларининг концептуал гендер таҳлили	91
Ҳ.ЗАКИРОВА	
Замахшарий ва унинг “Муқаддамат ул-адаб” асари талқини	94
ПЕДАГОГИКА, ПСИХОЛОГИЯ	
Б.УМУРЗАҚОВА	
Хорижий тилларни ўқитишда ёшларда эстетик дунёқарашни шакллантиришнинг педагогик асослари	97
А.АБДУЛЛАЕВ, Н.АБДУЛЛАЖОНОВ	
Мамлакатимиз оммавий жисмоний маданияти ва оммавий спортнинг назарий асослари	100
ИЛМИЙ АХБОРОТ	
М.НАЗАРОВ	
Балиқларни тўйимли тирик озуқа билан боқиш сифатли балиқ етиштиришнинг истиқболли йўналишларидан бири сифатида	103
Ш.ЖУМАНИЯЗОВ	
Ўзбекистон тасвирий санъатида маҳобатли рангасвир асарларнинг тарихий ва замонавий интеграцияси	105
А.АБДУХАЛИМОВ	
Мустақиллик йилларида Фарғона водийси қишлоқларида янги иш ўринларини яратиш ва аҳолини иш билан таъминлаш масалалари	109
И.М.АРЗИМАТОВА, М.ИСМОИЛОВА	
Шахс тарбиясида эстетик қадриятларнинг ўрни	112
А.ҚАМБАРОВ, М.НАЖМЕТДИНОВА	
Ёшларда мафкуравий иммунитетни шакллантиришда мусиқий маданиятнинг роли	114
С.СОДИҚОВ	
Аҳоли ҳуқуқий маданиятини юксалтириш фуқаролик жамияти қуриш гарови	116
А.САБИРДИНОВ	
Чўлпоннинг “Кеча ва кундуз” романига чизгилар	119
Д.ХУСЕНОВА	
Лев Толстой ҳикояларида шарқона мотивлар	121
В.ГИЁСОВА	
Эртанинг халқ оғзаки ижодиётида фольклор матнининг кўринишларидан бири сифатида	124
М.ШОКИРОВА	
“Спорт” семали бирликлар хусусида	127
А.АСИМОВ	
Ўқувчиларни масала тузишга ўргатишда инновацион ғоялардан фойдаланиш	129
Д.ҚАМБАРОВА	
Янги авлод ўқувчиларининг интеллектуал ва ижодий ривожланишининг давлат таълим сиёсати	133
Д.ЮЛДАШЕВА, Н.НАБИЕВА	
Болалар фольклорида “Бўри” зооморф метафорасининг антропоцентрик таҳлили	135
М.ДИЛБАРЖОНОВА	
Тахаллус ва лақабларнинг қўлланилиши хусусида	138
И.ЮЛДАШЕВ, И.ПУЛАТОВ, Г.ЙУЛДАШЕВА	
Тасвирий санъат машғулоти орқали тушунча, тасаввурлар ҳосил қилишда кўргазмалилик принципининг назарияси ва методикаси	140
Х.ШОДМОНОВ Ш.АКРАМОВ	
Қанд лавлагининг биологияси, етиштиришнинг ўзига хос хусусиятлари ва иқтисодий самарадорлиги	142
М.РАХИМОВ, Х.АБДУРАСУЛОВ	
Четдан келтирилган қорамол бузоқларини бўрдоқига боқишнинг жадал усули	145
БИБЛИОГРАФИЯ	
Библиография	147

УДК: 73/76+371

ТАСВИРИЙ САНЪАТ МАШҒУЛОТЛАРИ ОРҚАЛИ ТУШУНЧА, ТАСАВВУРЛАР ҲОСИЛ ҚИЛИШДА КЎРГАЗМАЛИЛИК ПРИНЦИПНИНГ НАЗАРИЯСИ ВА МЕТОДИКАСИ

И.Юлдашев, И.Пўлатов, Г.Йўлдашева

Аннотация

Мақола тасвирий санъат ўқитувчилари тасвирий санъат фани машғулотида фойдаланадиган кўргазмали воситаларнинг амалий аҳамияти, реалистик тасвирлар ишлашда кўргазмали репродукциялар ўқув жараёнининг мукамал бўлишида етакчи ўрин эгаллаши ва улардан фойдаланиш аҳамиятига бағишланган.

Аннотация

Статья посвящена практическому значению использования наглядных средств учителями изобразительного искусства на занятиях изобразительного искусства, а также наглядных репродукций при работе над созданием реалистичных изображений.

Annotation

The article is devoted to practical importance of usage visual means by teacher of art subject during teaching period as well as visual reproductions in the time of creation realist picture.

Таянч сўз ва иборалар: пленэр, абстракционизм, услуб, перспектива, санъат, расм.

Ключевые слова и выражения: пленэр, абстракционизм, стиль, перспектива, искусство, рисунок.

Keywords and expressions: plein air, abstractionism, style, perspective, art, drawing.

Умумий ўрта таълим мактабларида тасвирий санъат дарсларини дидактик принципларсиз тасаввур қилиб бўлмайди. Фақат амалиёт билан назарияни узвий боғлаган ҳолдагина дарс ва дарсдан ташқари ишларда таълим ва тарбиянинг самарали бўлишига эришиш мумкин. Дидактик принциплар ва уларнинг асосий масалалари Европанинг буюк педагог олимлари томонидан илгари сурилган.

Дидактик принциплар ҳисобланган таълим ва тарбиянинг бирлиги, кўргазмалилик, илмийлик, онглилик ва фаоллик, мунтазамлик ва кетма-кетлик, таълим мазмунининг болалар кучи ва ёшига мос бўлиши мактабда тасвирий санъатни ўқитишда алоҳида аҳамият касб этади.

Мактабда тасвирий санъатнинг дидактик принциплари профессорлар Н.Н.Ростовцев, Б.Орипов, В.С.Кузин, Р.Дасановлар томонидан ишлаб чиқилган.

Таълим-тарбия бирлиги принципи дидактик принципларнинг энг асосийларидан ҳисобланади ва бу, тасвирий санъатни ўқитиш жараёнида алоҳида аҳамият касб этади. Маълумки, бугунги кунда таълим-тарбиянинг асосий қисмларидан бири ўқувчиларни миллий анъаналар ва миллий мафкура руҳида тарбиялаш ҳисобланади.

Тасвирий санъат дарсларида болаларни миллатлараро тотувлик ва байналмилал руҳда тарбиялаш вазифасини ўқитувчи турли

мавзулардаги миллат ва халқлар ҳаётини ифодаловчи суратларнинг репродукцияларини, халқ эртақларига ишланган иллюстрацияларни намойиш этиш орқали амалга оширади.

Кўргазмалилик принципи тасвирий санъатни ўқитишда борлиқдаги нарса ва ҳодисаларнинг моҳиятини билишга, унинг характерли хусусиятлари ва қонуниятларини ўрганишга кўмаклашади.

Натурани ўрганиш чоғида (синфда ва пленэрда) ўқувчиларнинг кузатувчанлик ва мантиқий фикрлаш қобилиятлари ривожланади.

Ўқитувчида ҳар доим ҳам ўрганилаётган объектни кўрсатиш имкони бўлавермайди, бундай ҳолларда унга кўргазмалилик ёрдам беради, бу эса ўқувчиларда мазкур соҳага бўлган қизиқишни жонлантиради.

Ўқувчи натурадан расм чизиш жараёнида доим изланади, шаклларни солиштиради, натуранинг тузилиши, ўлчовлари, шакллари, ранги кабиларни билиб олади. Шубҳасиз, буларнинг ҳаммаси ўқувчиларда кузатувчанликнинг ривожланишига олиб келади. Маълумки, болаларда фикрлаш конкретликдан абстрактликкача бориш жараёнида ривожланади. Тушунча ва абстракт қодалари маълум далил, мисол ва образлар билан мустаҳкамлангандагина ўқувчилар онгига осон етиб боради.

Кўргазмалилик тасвирий санъат дарсларида бошқа ўқув предметларидагидек ёрдамчи эмас, балки ўқувчиларда тушунча ва тасаввурлар ҳосил қилувчи асосий материалдир.

И.Юлдашев – ФарДУ педагогика-психология факультети тасвирий санъат ва музика кафедраси ўқитувчиси.

И.Пўлатов – ФарДУ тасвирий санъат ва муҳандислик графикаси йўналиши талабаси.

Г.Йўлдашева – ФарДУ тасвирий санъат ва муҳандислик графикаси йўналиши талабаси.

Натуранинг ўзига қараб расм чизишда амалий машғулотларни ҳар томонлама таҳлил асосида бажарилиши барча қонуниятлар мезонлар бўйича яқунлай олмаслиги мумкин, лекин бундай ҳолатларда кўргазмалилик принципнинг аҳамияти жуда катта.

Тасвирий санъат фани бўйича амалий машғулотлар учун кўргазмали қуроллар тайёрлаш ва танлашда уларга қуйидаги талаблар қўйилиши мумкин:

-дарснинг мақсад ва вазифаларига мослиги;

-ўқувчиларнинг ёш хусусиятларига мослиги;

-кўргазманинг аниқлиги, тушунарли бўлиши;

-санъат асарларининг қурилиши бир хил, илмий асосда бўлиши шарт. Перспектива қонунлари ҳисобланган чизиқли ва ҳаво перспективаси, уфқ чизиғи, кесилиш нуқтаси, қузатиш нуқтаси асосида расмни ишлаш, ўлчовларнинг ўзгариш перспективаси, оч-тўқликнинг ўзгариш перспективаси, рангларнинг ўзгариш перспективаси, шакл ва чегаралардаги аниқликнинг камайиш перспективаси в.б. реалистик расм ишлашга ўргатишнинг асосини ташкил этади.

Сўнги йиллардаги туб ислоҳотлар таълим мазмунини яратиш йўлида дастлабки қадам бўла олади. Бундан кейинги стратегик вазифа эса таълимнинг шахсга йўналтирилган демократик моделини вужудга келтиришдан иборатдир. Бугунги куннинг характерли хусусиятларидан бири ижтимоий, моддий, маданий тараққиётни тамоман янги босқичга кўтарадиган қатор ўзгаришларни вужудга келтира оладиган янги давр кишиси мустақам билим, кўникма ва салоҳиятга эга бўлиши керак. Бу эса таълим тизими, айниқса, таълим мазмунини янги модель асосида кўришни тақозо қилади.

Таълим мазмуни ўқитиш тизимининг муҳим ташкилий қисми ҳисобланиб, унинг

асосий мақсади ўзгаришларни таълим мазмунининг давлат таълим стандартида белгилаб қўйилган негизига мутаносиб тарзда киритишдан иборатдир. Ўқитиш тизимидаги ташкилий-бошқарув, иқтисодий ислоҳотларнинг моҳияти янги, юқори сифатли таълим жараёнини ташкил этишнинг барча шарт-шароитлари ва механизмларини белгилаб беришни тақозо қилади. Бундай ташкилий чоратadbирларнинг мақсади эса янгиланган таълим мазмунини амалиётга татбиқ этишдан иборат.

Бугунги кунда амалий жиҳатдан умумий ўрта таълим мазмунини янгилаш, унинг демократик моделини ишлаб чиқиш зарурияти ўз ечимини кутаётган стратегик муаммолардан бирига айланиб қолган. Мустақиллик йилларида Ўзбекистон Республикаси таълим тизимида, айниқса, ўқув-билув жараёни мазмунида туб ўзгаришлар амалга оширилди. Давлат таълим стандартлари негизда таълим мазмуни муайян даражада янгиланди.

Шу боисдан тасвирий санъат фани ўқитувчисини синф доскасида жуда чиройли ишлай олиши, унинг чизган расм-тасвирлари, ёзувлари қойил қоладиган даражада бўлиши билан бирга, ўқитувчи ҳар қандай мазмундаги композицияларни осонлик билан, жуда аниқ ишлаши ва дарс жараёнида синф доскасида чизаётган расми оғзаки баёни билан боғланиб борилиши лозим. Бундай жараён ўқувчиларнинг диққатини ўзига тортиб, унинг барқарорлигини таъминлайди. Шунингдек, ўқувчиларнинг ўқитувчиларга бўлган ҳурмат-эътибори ва ҳатто рассомчилик касбига бўлган меҳр-муҳаббати ҳам орта боради.

Тасвирий санъат ўқув предметини кўргазмаларсиз ўқитиш мумкин эмас. Бунинг учун мактабларда тасвирий санъат кабинетини ташкил этиш, дидактик материалларни тайёрлаш, кабинет кўргазма материалларидан дарс ва бошқа машғулотларда фойдаланишни кенгайтириш ўқитиш самарадорлигини оширади.

Адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонуни .
2. Баркамол авлод — Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. -Т.,1997 .
3. Умумий ўрта таълимнинг давлат таълим стандартларини тасдиқлаш тўғрисидаги Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1999 йил 16 августдаги 390-сонли қарори. “Таълим тараққиёти”, 1-махсус сон. – Т.: Шарқ, 1999.
4. Ортиқов В.Н.Тасвирий санъатни ўқитишнинг замонавий педагогик технологияси, дидактикаси ва методикаси. -Т.: Илм-зиё, 2013.
5. Ҳасанов Р. Тасвирий санъат асослари. –Т.,2009.
6. Абдурасулов С. Тасвирий санъат ва уни ўқитиш методикаси. –Т., 2011.
7. Зиёмуҳаммедов Б., Абдуллаев Ш. Илғор педагогик технология. Назария ва амалиёт. –Т., 2011.
8. Ешмухаммедов Р.М. Инновацион технологиялар ёрдамида таълим самарадорлигини ошириш йўллари Т.: ТДПУ., 2004.

(Тақризчи: Т.Эгамбердиева – педагогика фанлари доктори, профессор)